

Vzpomínky na první poválečné výzkumy savců na Šumavě 2.

V předchozí části vzpomínek na začátky výzkumů savců na Šumavě jsem popsal své studentské zkušenosti s přírodou Šumavy (Živa 2017, 1: II–IV). Teprve po těchto spíše začátečnických exkurzích jsem se konečně dostal do opravdové horské Šumavy. Opět to sice nebyl pobyt na vytožené stanici u Horské Kvildy, o které jsem tolik slyšel, ale jen letmo ji v počátcích výzkumu navštívil, nicméně přece jen do skutečné horské Šumavy – do blízkosti idylického města Kašperských Hor. I tentokrát se o to zasloužily mé styky a pak trvalá spolupráce s Janem Hanzákem, zoologem Národního muzea v Praze.

Ten byl jako známý popularizátor zoologie a ochrany přírody často oslovován čtenáři svých knih a žádán o rady a spolupráci řadou laických aktivistů z různých oblastí Čech a Moravy. Jako odborník a znalec Šumavy byl tehdy osloven zajímavým člověkem, učitelem z Kašperských Hor, panem Emanuelem Bouškou. Tento místní pedagog začal ve svém volném čase záhy po válce zachraňovat a reorganizovat místní už z dřívější doby budované krajské muzeum, které se kromě historických sbírek pyšnilo i zárodkem sbírek šumavských přírodnin. Pan učitel byl jedním z typických buditelů národa. Nestačilo mu jen učit své svěřence v tehdy dost pozapomenutém kraji, zajímal se také o jeho historii a přírodu. Právě díky tomu se zřejmě podařilo zachránit cenné sbírky původně německého muzea před rozkradením v divoké poválečné době. Pan učitel Bouška se stal vlastně logicky prvním, pravděpodob-

ně neplaceným ředitelem tohoto malého muzea. A protože věděl, ač sám tíhnul k historii, že i příroda této oblasti je mimořádně zajímavá, obrátil se o pomoc k J. Hanzákovu. To byla šťastná náhoda, protože právě v té době se Hanzák se svým týmem zabýval přednostně přírodou Šumavy. A tak jsem se i já znovu dostal na Šumavu, a to do jedné z jejích přírodovědecky nejzajímavějších částí.

O několik let později se aktivní a šikovný asistent NM Jan Hanzák stal majitelem staršího auta, už se nepamatuji jaké německé značky. A právě v tomto dopravním prostředku jsme triumfálně vyjeli znovu zkoumat přírodu Šumavy. Zmíněný pan učitel Bouška nás radostně očekával a měl výborně připravený program. Nejdříve nás osobně provedl zajímavými rudnými štolami v blízkém údolí u vesnice Červená, o nichž jsem do té doby ani netušil, ačkoli jsem už tenkrát měl dobré zkušenosti z výzkumu

zimujících netopýrů ve štolách a jeskyních na různých místech celé naší republiky.

První, spíše jen ukázková exkurze, mne velmi nadchla, a to nejen krásou a barevností opuštěných rudných štol, ale především, že jsme tam objevili hned několik zimujících druhů netopýrů, mezi jiným i celou skupinu už zmíněných vrápenců malých (*Rhinolophus hipposideros*, obr. 2), teplomilného druhu, s jehož výskytem v chladné šumavské oblasti tenkrát sotva kdo počítal. To byl také začátek pravidelných letních i zimních revizí těchto a dalších lokalit, v nichž jsem pak pokračoval, a později tam léta prováděli úspěšný průzkum netopýrů někteří mí žáci a mladší spolupracovníci. O tom se ještě zmíním později.

Zpočátku jsme se zaměřili hlavně na odchyt drobných zemních savců, s jejichž výzkumem ve slovenských horách měl Jan Hanzák velké zkušenosti a řadu publikovaných výsledků. Také pro tento průzkum nám milý pan učitel Bouška připravil výborné podmínky. Zamluvil předem ideální ubytování v příjemně myslivně u Bílého potoka nedaleko Rejštejna, v nádherném lesnatém údolí, kterým protékal horský potok v kamenitěm korytě s bujnými břehovými porosty. Přesně to, co jsme pro výzkum malých horských savců potřebovali! Vstřícný byl i náš dočasný hostitel, místní lesník. Ubytovali jsme se v útulném pokoji lesovny, s krásným výhledem na okolní krajinu. Navíc bylo tenkrát i pěkné letní počasí, a tak jsem se rád vydal s pytlím pastiček po potoce vzhůru a postupně je líčil na nevhodnější místa kolem břehů potoka. Konečně se tak splnil můj sen, abych si mohl v ideální horské krajině ověřit, které druhy savců jsou tam doma. Stejný úkol měl i kolega Hanzák, jenž se pohyboval po potoce v opačném směru.

Hned první ranní prohlídka pastí ukázala, že jsme instinktivně zvolili správnou odchytovou lokalitu. V pastičkách jsme našli skoro všechny drobné druhy hlodavců a rejsků, které bylo možné očekávat. A co víc, kromě běžných druhů rejsků a rejsců jsem v kořisti objevil i dva jedince vzácného rejska horského (*Sorex alpinus*, obr. 3), jehož jsem takto získal a viděl poprvé v životě. Druh byl sice už o něco dříve znám z bavorské strany Šumavy a zcela nedávno předtím nalezen mrtvý jedinec v okolí Černého jezera (Rosický a Hanzák 1947), ale jeho detailní rozšíření a početnost bylo třeba upřesnit. V mých prvních úlovcích byli i běžnější rejsci vodní (*Neomys fodiens*) a zejména jejich záhadní příbuzní rejsci černí (*N. anomalus*), nemluvě o v té době málo známém hraboši mokřadním (*Microtus agrestis*) a příbuzném hraboškoví podzemním (*M. subterraneus*). Jinak tvořily valnou část úlovku obě naše plošně se vyskytující myšice (m. lesní – *Apodemus flavicollis* a m. křovinná – *A. sylvaticus*) a především rezavě zbarvený normík rudý (*Clethrionomys glareolus*) – tehdy ještě označovaný jako hraboš lesní (*Evotomys hercynicus*). Dlouho jsem pak seděl se svými nečekanými úlovky na břehu čistého horského potůčku a znovu a znovu si ověřoval znaky druhů, které jsem do té doby znal většinou jen z vyobrazení v zoologických příručkách. Tak pokračoval náš výzkum v zemi zaslíbené – horské Šumavě.



1 Rozsáhlé kamenné moře v přírodní památce Obří zámek v údolí říčky Losenice (jižně od Kašperských Hor) představuje jednu z mála současných šumavských lokalit plcha zahradního (*Eliomys quercinus*). Předmětem ochrany jsou i okolní přirozené lesní porosty – zejména reliktní bory.

2 Teplomilný netopýr vrápenec malý (*Rhinolophus hipposideros*) zimuje pravidelně v řadě opuštěných šumavských rudních štol.

3 Šedočerný rejsek horský (*Sorex alpinus*) s růžovými tlapkami (podle tohoto zbarvení nezaměnitelný s ostatními našimi zástupci rodu) žije místně kolem šumavských potoků.

4 Výrazně zbarvený plch zahradní obývá speciální lokality západní Šumavy. Je poměrně vzácný a v České republice zákonem chráněný ohrožený druh. Snímky M. Anděry

V dalších dnech, kdy jsme postupně prochyťovali široké okolí a ověřili si mnohé vztahy různých druhů k prostředí, jsme zažili další překvapení. Nedaleko od lesovny jsme s pomocí mapy objevili neobvyklý biotop popisovaný jako Kamenné moře (rozsáhlé suťoviště v přírodní památce Obří zámek). Tam se pod strání ze zřícených obrovitých balvanů vytvořila spleť vlhkých malých jeskyní a komor zarostlých maliním a borůvkám. A právě tam v jedné prohlubni jsme při ranní prohlídce našli v pasti podivného, poměrně velkého a nápadně zbarveného hlodavce, plcha zahradního (*Eliomys quercinus*, obr. 4).

O výskytu tohoto druhu na Šumavě se sice uvažovalo, a v kašperskohorském muzeu byla dokonce jeho vycpanina, bohužel ale bez přesnějších nálezových dat. Šlo tehdy o vzácného savce západoevropského původu, jehož nové nálezy z našeho území zatím chyběly. Dnes už víme, že je rozšířen sporadicky jen v západní části Pošumaví, a to výhradně na zcela speciálních lokalitách – v kamenných sutiích (obr. 1) s porostem maliníků a borůvků nebo v okolí odlesněných lidských sídlišť. V té době, kdy se o drobných savcích u nás vědělo velmi málo, byl nálezu opravdu nečekaný. Ostatně i dnes – více než po 50 letech – je jeho rozšíření na našem území stále dost záhadné. I když už máme potvrzen jeho západní původ, nacházíme ho pouze místně, kromě západní Šumavy ještě vzácně v Brdech a ostrůvkovitě i v pohraničních horách západních a severozápadních Čech. Málo se také ví o jeho nárocích na prostředí. Jde totiž o druh, který je ze všech plchů nejvíce vázán na skalnatá stanoviště a zdržuje se spíše při zemi – jeho české označení zahradní je tedy až matoucí. Když to dnes posuzují, byl plch zahradní asi nejzajímavějším nálezem šumavského savce v první etapě našeho výzkumu, i když jsme se s ním pak na Šumavě setkali i na jiných místech – ještě se o tom zmíním. V té době však představoval poslední „velký“ objev šumavského drobného pozemního savce. Další šumavskou vzácností ze skupiny savců – myšivku horskou (*Sicista betulina*) – zástupce podivné čeledi tarbíkovitých hlodavců (Dipodidae), se nám nikdy při počátečním výzkumu nepodařilo prokázat, ačkoli byla



už předtím udávána z bavorské Šumavy německým zoologem Hermannem Kahmannem a jeho spolupracovníky. Podařilo se ji chytit docela náhodou při parazitologickém výzkumu o několik let později (blíže viz Černý a Prokopič 1961).

Tenkrát to pro náš výzkum znamenalo velký a dlouho probíraný neúspěch. Dnes už víme, proč intenzivní pátrání po této vzácnosti zůstalo marné. Myšivka horská je totiž druh vázaný na roztroušená vlhká horská stanoviště, kde její potravu tvoří většinou bobuloviny a drobní bezobratlí.

Proto se do běžných sklapovacích pastiček s tradiční návnadou chytá zcela výjimečně. Pozdější cílené odchyty do padacích „živochytek“ prokázaly, že je místně a nehojně rozšířena zejména jen ve střední a jižní části Šumavy a dále také v navazujících Novohradských horách. Moderní ekologické výzkumy budějovických zoologů (Weiter 1997) uvádějí, že její výskyt lze podle mapy porostů s velkou pravděpodobností i předvídat.

Tady bych snad měl upřesnit, že při těchto dávných výzkumech nešlo jen o průkaz vzácných nebo pro naši republiku, případně Čechy nebo Šumavu poprvé zjištěných druhů, i když právě takové nálezy byly pak důvodem k rychlejšímu publikování výsledků. Bylo to ostatně v době, kdy jsme se teprve začali orientovat ve faunistice zejména drobných pozemních savců a samozřejmě i netopýrů na našem území. Vždyť tenkrát byl považován u nás za vzácného i hrabošik podzemní a dokonce i nejběžnější lesní druh hrabošů, dříve označovaný jako hraboš rudý (*E. hercynicus*, za komunismu z politických důvodů pak přejmenovaný na norníka lesního!). Stejně tak obě výše uvedené „lesní“ myšiče bývaly často zaměňovány a jejich rozšíření a výskyt v terénu byly málo jasné. Německý zoolog Elmar Botschafter a další o tom tehdy napsali i s použitím materiálu ze Šumavy několik pionýrských prací. Takže právě takové poznatky z různých oblastí Evropy postupně upřesňovaly naše počáteční znalosti a pomáhaly ujasnit si skutečnou faunistickou situaci v Čechách a především v pohraničních oblastech.

Několikadenní výzkumná cesta do okolí Kašperských Hor proběhla za nádherného počasí a zavedla nás do mnoha míst v této části Šumavy, pro mammaliology do té doby zcela neznámých. Za pomoci pana učitele Emanuela Boušky jsme se také zorientovali ve spleti polozasypaných štol po dávném dobývání zlata, abychom je pak v zimním období mohli prohledat jako zimoviště netopýrů. Tyto návštěvy se staly vlastně i počátkem pozdějších pravidelných kontrol netopýřích zimovišť v celé oblasti Šumavy, v nichž dále pokračovali naši žáci a následovníci. Právě proto je dnes Šumava po této stránce snad nejprozkoumanějším regionem naší republiky a možná i celé střední Evropy.

Mezitím uběhla poměrně dlouhá doba, kdy jsme se občas nakrátko na Šumavu vraceli, ale byli jsme už více vázáni jinými úkoly na pracovištích, a také naše hlavní terénní výzkumné zájmy se přesunuly do vzdálených regionů, zejména na Slovensko a později i na Balkán, kde nás zaujala mnohem pestřejší fauna jižnější Evropy, která byla v té době rovněž téměř neznámá. Nicméně první pionýrské výjezdy za savci Šumavy patřily k našim prvním výbojům za evropskými savci, a tak na ně stále nostalgicky vzpomínáme.

V třetí části vzpomínek v příštím čísle Živý se ještě blíže zmíníme o pozdějším několikaletém výzkumu západní Šumavy v okolí Železné Rudy, a pokud nám zbyde prostor, také zároveň o Novohradských horách.

Seznam citované literatury najdete na webové stránce Živý.